

Het woord 'gemeenschap' maakt deel uit van onze naam: De Christengemeenschap - beweging tot religieuze vernieuwing. Het is een echt Pinksterwoord. Hans-Werner Schroeder vertelt in een vraaggesprek met Bastiaan Baan over ontwikkelingen in de Christengemeenschap wereldwijd. Bastiaan Baan schreef een artikel over gemeenschapsvorming en Maarten de Gans sluit het themagedeelte af met een bijdrage over mondiaal bewustzijn.

De Christengemeenschap – Waar staan wij?

Hans-Werner Schroeder (geestelijke met emeritaat, auteur van vele boeken, voorheen lid van de Kring van Zeven en van de van de seminariëleiding te Stuttgart) in gesprek met Bastiaan Baan

B. Baan: Herr Schroeder, u bent deze week op bezoek in Nederland om voordrachten te houden over het wezenlijke van de sacramenten. Kunt u aangeven waar wij ons bevinden in de ontwikkeling van de Christengemeenschap? De pionierstijd ligt achter ons. Waar staan wij nu, tussen het verleden en de toekomst in?

H-W. Schroeder: In het begin van de Christengemeenschap hadden de priesters denk ik de indruk dat zij in korte tijd de wereld zouden veroveren, vooral waar het de cultus betrof. Maar toen werd al gauw duidelijk, dat dit niet het geval was. Er ontstonden toen ook al snel problemen, vooral met de protestantse en katholieke kerken in Duitsland.

Ook waren er allerlei moeilijkheden in de relaties tussen mensen en de uitbreiding was niet zo sterk als men gehoopt had. Toen kwam die vreselijke breuk door het nationaal-socialisme. De invloed van deze machtsovername was veel intensiever en omvattender dan men had gedacht. Het leidde ertoe, dat de Christengemeenschap in 1941 in Duitsland verboden werd en pas vier jaar later weer verder ging.

Aan de ene kant heeft de oorlog en de verschrikkelijke ontberingen die de mensen hebben geleden bewerkstelligd, dat er een

groot verlangen naar geestelijke inhouden, naar geestelijke kracht in de mensen ontstond. Daardoor vertoonden de gemeenten, in ieder geval in Duitsland, een sterke groei vlak na de oorlog. Maar dat hield op vanaf het moment dat het zogenoemde 'Wirtschaftswunder' inzette en de mensen weer genoeg te eten hadden. Later was er in de zeventiger jaren nog een zekere uitbreiding waar te nemen, maar daarna zijn de

gemeenten slechts langzaam gegroeid. In die fase zitten wij nu nog.

'Wachtstand'

B. Baan: Hoe kwam die uitbreiding in de zeventiger jaren tot stand?

H-W. Schroeder: Dat is eigenlijk een raadsel. Op het seminarie in Stuttgart zagen we het fenomeen, dat we tot dan toe ongeveer twintig tot dertig studenten hadden. Ineens werden dat er veertig tot tachtig. Wij moesten het seminarie daarom ook groter bouwen. Wat dat eigenlijk geweest is, dat is mij tot op heden niet helemaal duidelijk. In ieder geval was er een periode van grote vraag, ook in de gemeenten en daardoor heeft de Christengemeenschap zich kunnen uitbreiden naar Noord- en Zuid-Amerika, naar Zuid-Afrika. Later ook nog naar Australië, Nieuw-Zeeland en Japan. Momenteel is het zo, dat we juist in Oost Europa, dus in Georgië en in Rusland, in de Oekraïne, in Roemenië en Hongarije een aanzet hebben tot uitbreiding. Dus daar gaat het verder. Maar in het algemeen kunnen we niet zeggen, dat we hard groeien. Het is een langzaam groeien en ik heb de indruk dat de culminatie bij de eeuwwisseling, waarover Rudolf Steiner gesproken had, ook in het antroposofische werk niet heeft plaatsgevonden, in ieder geval niet zoals hij dat voor zich zag. Ik breng dat in verband met de breuk die het nationaal-socialisme veroorzaakt heeft en denk dat diegenen, die toen naar voren hadden moeten komen als nieuwe generatie om de zaak verder te brengen, dat die wachten. Wij verkeren zo te zeggen – dat is mijn beeld van de gezamenlijke situatie – in een soort 'wachtstand', waarbij we ervoor moeten zorgen dat de impuls op de aarde verdergaat, totdat het tijdstip aanbreekt waarop de nieuwe golf van uitbreiding opkomt, bewerkt door diegenen die dan vanuit de geestelijke wereld op aarde zullen komen. Dat is mijn beeld van de huidige situatie.

B. Baan: Om bij dat beeld van de 'wachtstand' te blijven: je kunt op zeer verschillen-

de manieren 'wachten'. Je kunt gewoon blijven zitten en wachten tot er iets gebeurt. Je kunt ook proberen iets in gang te brengen.

H-W. Schroeder: Natuurlijk wordt hier geen passief wachten bedoeld. We moeten immers doen wat we kunnen. Maar we moeten niet verbaasd zijn als we niet de weerklink vinden, waarop wij zouden moeten hopen in de toekomst. Je moet datgene doen waartoe je in staat bent, maar je moet niet teleurgesteld zijn als dat niet tot grote mogelijkheden leidt. Als we alleen maar wachten en niets doen, dan zal er in de toekomst ook niets gebeuren. Dus we moeten alles doen wat mogelijk is. En dat doen we door intensief verder te werken, ook in de gemeenten en ons er niet aan storen dat ons werk niet meteen zo'n geweldige weerklink heeft.

B. Baan: Destijds was ik zeer onder de indruk van de woorden die dr. Benesch zo nu en dan uitsprak, gericht tot de gehele gemeenschap van priesters: "Wij weten helemaal niet hoe sterk wij zijn". Wat zou hij daarmee bedoeld kunnen hebben?

H-W. Schroeder: Hij bedoelde denk ik, dat je er geen moment aan moet twifelen, dat de Christengemeenschap van betekenis is voor de wereld. Ik heb dat ook van hem gehoord, vooral in zijn laatste levensjaren. Ik heb het altijd zo uitgelegd, dat het celebreren van de mensenwijdingsdienst een buitengewone kracht heeft en dat het de taak van de priesters is, om daarin te geloven met al hun hartenkrachten. Want uiterlijk is het misschien niet zo gemakkelijk waar te nemen, maar de innerlijke werking, de geestelijke werking van het celebreren is buitengewoon groot en is niet beperkt tot die paar mensen, die hier of daar deelnemen aan de dienst. De werking ervan gaat daar ver bovenuit. En daarop wilde dr. Benesch wijzen, denk ik. Als je dat bedenkt, dan hebben wij geen enkel argument om ongeduldig te worden, op wat voor manier dan ook, of om problemen te zien. We moeten, juist met het oog op het feit dat we dagelijks kunnen celebreren, de

innerlijke kracht proberen te voelen die daarmee verbonden is en zorgen, dat ook in de gemeenten een vertrouwen groeit als een kracht van de hoop.

B. Baan: Zijn er behalve hoop, of geloof dat het zo is, ook ervaringen dat het is zoals u beschrijft, namelijk dat deze kracht zeer veel verder reikt dan die kleine zichtbare gemeente?

H-W. Schroeder: Ik denk dat je het kunt aflezen uit het feit dat er overal in de wereld ook positieve dingen gebeuren, waarvan men vaak de indruk heeft dat het een soort weerspiegeling is van wat wij in kleine kring en in kleine menselijke gemeenschappen doen. Het komt op een andere manier bij andere mensen aan, als kracht, als impuls, als inspiratie. Bijvoorbeeld in de hele ecologische beweging, die op vele plaatsen in de wereld leeft, of in het soort medemenselijkheid dat ook in vele mensen aanwezig is. Daarbij mag je je voorstellen, dat er van de mensenwijdingsdienst geestelijke krachten uitstralen.

Samen werken

B. Baan: Als we kijken naar de ontwikkeling van de Christengemeenschap, zien we vaak niet – dat kun je bij jezelf ook dikwijls waarnemen – waar een zwakte ligt op het sociale gebied, in de omgang met collega's, in de omgang met de gemeente, waardoor de Christengemeenschap zich niet zo sterk kan ontwikkelen als mogelijk zou zijn. Waar liggen deze onvolkomenheden en hoe zouden we ons daartegen kunnen behoeden?

H-W. Schroeder: Aan de ene kant moet je zeggen: het celebreren van de altaardienst is van een geweldige kracht, waarvan wij helemaal niet kunnen vermoeden hoe veelomvattend en werkzaam deze is. Aan de andere kant moeten we zeggen: bij het begin van het nieuwe millennium hadden we met de Christengemeenschap veel verder moeten zijn, in velerlei opzicht: met betrekking tot het sociale, maar ook in de ontwikkeling van eigen geestelijke vaardig-

heden en waarnemingsvermogen en ook met betrekking tot veel wat met de verkon-diging samenhangt. En dan moet ik denken aan wat Rudolf Steiner oorspronkelijk bedoeld heeft in de herfst van 1924, toen hij voor de laatste keer met de priesters samen was. Toen heeft hij gezegd: "Wij moeten vanaf nu tweemaal in het jaar samenkomen". Toen had hij nog allerlei plannen voor de verdere ontwikkeling van de Christengemeenschap en ook voor de antroposofische beweging. Hij wilde die ontwikkeling zelf intensief begeleiden en daardoor verder leiden. En toen stierf hij. Het is er niet meer van gekomen.

B. Baan: Heeft hij op een of andere manier aangeduid in welke richting deze begeleiding zou gaan?

H-W. Schroeder: Nee, hij heeft alleen gezegd: "Wij moeten tweemaal jaarlijks vergaderen". Je kunt aflezen uit wat hij tot dan toe de Christengemeenschap had toevertrouwd, dat er waarschijnlijk nog zeer veel gekomen zou zijn voor de verdere ontwikkeling. Bijvoorbeeld de vraag hoe de priestergemeenschap zich moet organiseren. Dat is in het begin door hem aangegeven, maar op geen enkele manier uitgewerkt. Dus dat werd de opgave van de priesterschap zelf om dat verder te ontwikkelen en dat heeft natuurlijk veel discussies en vragen opgeroepen, die dan weer door de priesters zelf verwerkt moesten worden. Maar ik geloof dat hij voor de verdere geestelijke ontwikkeling, dus de geestelijke krachten die de individuele priester in gang moet zetten voor de meditatie en het brevier, dat hij daar veel had kunnen doen door persoonlijke raadgeving aan de individuele geestelijke. Dat is allemaal niet gebeurd. Je kunt zeggen: dat is vreselijk tragisch. Aan de andere kant is de situatie ontstaan dat de priesters zelf, zonder directe hulp van de ingewijde, hun krachten in beweging hebben gezet. Dat is ook wat waard; dat er dus niet iemand was die zeggen kon: zo moeten jullie het doen,

maar dat in de menselijke gemeenschap zelf de krachten zijn ontstaan om de zaak verder te brengen. Over het algemeen kun je echter zeggen: we zijn niet ver genoeg gekomen. Tegenover de opgaven van deze tijd lopen we steeds weer het gevaar dat te sterk in ons levensgevoel op te nemen. Dat moeten we dus niet doen. Daar staat dat woord van Friedrich Benesch tegenover: over de sterkte van de beweging. Daar moeten we ons aan houden.

B. Baan: Ik heb de indruk, dat de zwakte samenhangt met onvoldoende samenwerking, zowel in de priestergemeenschap hier en daar, als ook bij leden en gemeenten die met elkaar te maken hebben. Hoe kun je deze samenwerking intensiveren?

H-W. Schroeder: Het is nu eenmaal zo, dat de individuele geestelijke die werkzaam is in een gemeente buitengewoon sterk wordt uitgedaagd waar het zijn eigen krachten betreft. Hij is niet alleen bij het celebreren, maar vooral in dat wat hij in de gemeente doet aan verkondiging, aan impulserende krachten zeer sterk aangewezen op zijn individuele vaardigheden en daardoor ontstaat een sterke toename van persoonlijkheidskrachten. En als dan een tweede, een derde of vierde geestelijke ter plaatse is en zij moeten samenwerken, dan kan door een toename van die ego-krachten eventueel ook sterke wrijving ontstaan. Dat is menselijk. Die toename van de individuele persoonlijkheid leidt er allereerst toe, dat men dat wat de ander doet niet zo kan waarderen. Maar dat is wel noodzakelijk. Wij hebben de absolute en eerlijke erkenning van de ene mens in zijn werk nodig ten opzichte van de ander, die ook op dezelfde plaats werkt, alleen op zijn eigen wijze. En juist deze krachten van innerlijke erkenning moeten sterker ontwikkeld worden. Ook dat men beseft, dat men nu eenmaal niet toevallig samenwerkt. Dat zou een thema kunnen zijn voor het samenwerken van gemeentelieden, die in kleine groepen, in commissies

moeten samenwerken: dat men zich bewust is dat men niet toevallig samen is, maar dat er een gemeenschappelijk lot achter ligt. Misschien zelfs een lot, dat men reeds voor de geboorte heeft herkend, waar men voor het 'afdalen' gezegd heeft: ik wil met die en die samenwerken, ook als het moeilijk is. Zulke stemmingen en zulke denkbeelden, dat je niet toevallig samenwerkt, maar dat er een groter, gemeenschappelijk lot op de achtergrond staat, dat kan een hulp zijn om over veel heen te stappen, wat anders voor grote problemen zou zorgen.

B. Baan: Vaak zie je ook, dat er een samenhang ontstaat, als er gezamenlijke moeilijkheden van buitenaf komen. U hebt het voorbeeld van de wereldoorlog genoemd.

H-W. Schroeder: Ja, het was interessant om veelvuldig te horen dat men elkaar, zoals bij het verbod in 1941, plotseling in de gevangenis weer ontmoette en dan in een cel samen was en dan van harte blij was daar iemand te zien die je kende, ook al kon je deze mens gewoonlijk niet zo goed verdragen. Maar voor dat moment was het een positieve ervaring: er is hier een vriend. Dat was een interessante belevenis.

Andere bewegingen

B. Baan: Nog iets met betrekking tot samenwerking: hoe heeft de samenwerking met de Antroposofische Vereniging zich ontwikkeld?

H-W. Schroeder: Dat is denk ik ook een vraag van wederzijdse erkenning, dus dat wij ons ook met de antroposofische vrienden steeds meer aaneensluiten in het bewustzijn dat we bij elkaar horen. Dat we een gemeenschappelijk, voorgeboortelijk lot hebben. Rudolf Steiner heeft erover gesproken, dat er bepaalde gebeurtenissen in de geestelijke wereld plaatsvonden in samenhang met de werkzaamheid van Michaël, in de 18^e en 19^e eeuw. Gebeurtenissen waaraan vele menszielen hebben deelgenomen, die elkaar dan later weer troffen in het antroposofische werk. Dan moet je je voor-

stellen, dat de priesters en zeker ook vele gemeenteleden daartoe behoord hebben. Ze hebben dan niet zozeer een antroposofische instelling helpen oprichten, maar wel meegeholpen in het werk van de Christengemeenschap. Zij hebben behoord tot die voorgeboortelijke groep die met de aartsengel Michaël te maken had en dat zou zich op aarde kunnen spiegelen, doordat men elkaar erkent. En dat is nu tot onze grote vreugde de laatste twee, drie decennia gegroeid. In vroeger tijd waren er grote spanningen. Dan werd de Christengemeenschap niet zo graag gezien in samenhang met de antroposofische beweging. Of het gebeurde, dat er in de Christengemeenschap niet zo positief gekeken werd naar het antroposofische werk. In de laatste dertig jaar is er echter een intensieve samenwerking gegroeid tussen de leiding van de Christengemeenschap (de Kring van Zeven) en het bestuur (de Vorstand) van de Antroposofische Vereniging in Dornach.

Ik heb zelf nog meegemaakt hoe we daarmee begonnen zijn. Toen was Schmidt-Brabant nog voorzitter. Dit jaarlijkse treffen dat wij indertijd hebben ingesteld, heeft zich op een zeer gunstige manier verder ontwikkeld en heeft tot een zeer vriendschappelijk en als instelling ervaren gemeenschapsgevoel geleid. We hebben indertijd, toen wij een internationale synode hadden in Dornach, een podiumdiscussie met de Vorstand georganiseerd, dus enkele geestelijken met het bestuur van de Antroposofische Vereniging voor het front van de verzamelde priestersynode. Bij die gelegenheid werd de heer Schmidt-Brabant gevraagd: de Christengemeenschap voelt zich sterk gestimuleerd en aangespoord als er in dezelfde stad ook een afdeling is van de Antroposofische Vereniging. Kan men van het antroposofische werk zeggen, dat men zich aangespoord en gestimuleerd voelt als er misschien in dezelfde stad ook een gemeente van de Christengemeenschap is? Toen heeft hij deze vraag met vreugde bevestigend beant-

woord. Dat was een mooi moment. Al het andere kan en zal zich daaruit ontwikkelen.

B. Baan: Hiervoor sprak u over andere bewegingen die op de een of andere manier in dezelfde richting werken als de Christengemeenschap. Ziet u mogelijkheden voor samenwerking?

H-W. Schroeder: De samenwerking met groeperingen binnen de antroposofische beweging is op diverse plaatsen zeer intensief. In enkele steden zijn bijvoorbeeld groepen waar artsen en priesters samenwerken. Dat is het zogenoemde pastoraal-medische werk waar samengewerkt wordt met leraren, kunstenaars en euritmisten. Daarnaast zijn er in verschillende steden contacten met kerkgenootschappen, waar uitwisseling plaatsvindt. Dan zijn er in Duitsland sinds kort de gemeenschappelijke gebeden voor de vrede waar, meestal uitgaande van de Evangelische Kirche, de impuls leeft om eenmaal per week of eenmaal per maand iets te doen voor de vrede in de wereld. Op veel plaatsen is de Christengemeenschap daarbij betrokken. Daar ligt een concrete mogelijkheid om samen te werken.

Priesterkerk – ledenkerk

B. Baan: Kunt u iets zeggen over het thema priesterkerk of ledenkerk? Dat wordt meestal uit elkaar gehouden alsof het om het ene of het andere gaat. Wat zijn onze opgaven?

H-W. Schroeder: Dat was inderdaad een sterke impuls, die van de vorige aartsbewindsdrager Taco Bay is uitgegaan. De woorden 'priesterkerk en ledenkerk' gebruikte hij veel. De Christengemeenschap is nu eenmaal zo begonnen dat de geestelijke alles deed, vooral daar waar maar weinig gemeenteleden waren. Dat is veranderd na verloop van tijd. Na de Tweede Wereldoorlog werden de eerste pogingen gedaan om mensen uit het bedrijfsleven, die lid van de Christengemeenschap waren, aan te trekken om bovenregionale initiatieven te ontwikkelen. Ik heb meegemaakt hoe moei-

lijk dat was, omdat er steeds dat gevoel was: er wordt de priester iets afgenomen. Dat heeft zich in de laatste decennia zeer positief verder ontwikkeld en het was meen ik juist Maarten Udo de Haes, toen bewindsdrager in Nederland en lid van de Kring van Zeven, die daarin bepaalde gezichtspunten ontwikkeld heeft.

Eenzijds is het terecht, dat de geestelijke van de gemeente degene is, die wordt beschouwd als deskundige voor bepaalde vragen, bijvoorbeeld voor alles wat met de cultus samenhangt. Daar moet hij degene zijn die de richting kan aangeven. Anderzijds komen daar mensen uit de gemeente bij die als vaklui niet alleen meepraten, maar in de praktijk ook kunnen meebeslissen, hoe er in die gemeente moet worden gehandeld. Waar het financiële vragen betreft, bouwvragen en vele andere zaken die in een gemeente aan de orde komen, hoeft de priester tegenwoordig niet meer degene te zijn die de doorslag geeft. Ik herinner me een model, dat ik in Zuid-Afrika heb gezien, waar de geestelijke aan mensen de deskundigheid toevertrouwt om zelfstandig en vrij te werken en te beslissen, zonder dat de priester voortdurend zijn invloed laat gelden.

B. Baan: Op welke gebieden dan?

H-W. Schroeder: Op gebieden die niet direct met de cultus samenhangen. In de toekomst zou dat waarschijnlijk zelfs tot op bepaalde hoogte de verzorging van de gemeente kunnen zijn, ook op het gebied van de zielszorg en de verkondiging. Zodat mensen die iets te zeggen hebben, samen met de geestelijke van de gemeente verantwoordelijk zijn.

B. Baan: Dan krijgen zij een soort mandaat?

H-W. Schroeder: Een mandaat dat zij een tijdlang vrij en zelfstandig kunnen uitoefenen.

Hersenonderzoek en godswaan

B. Baan: Tenslotte: kunt u iets vertellen over uw eigen initiatieven? Welke vragen houden u nu bezig?

H-W. Schroeder: Dat wat ik nu in de voordrachten in Holland probeer uiteen te zetten, dat heeft mij de laatste tijd zeer bezighouden, namelijk de vraag hoe je het beleven van de mensenwijdingsdienst kunt verdiepen. Het is natuurlijk geweldig te ervaren, dat er in alle gemeenten mensen zijn die heel regelmatig deelnemen aan de mensenwijdingsdienst en met grote trouw en intensiteit het gebeuren aan het altaar meedragen. Ik heb echter de indruk dat dit meedoen, meebeleven, meedragen nog verder geïntensiveerd zou kunnen worden. En dat heb ik in de laatste twee jaar geprobeerd te beschrijven. Ik voel het nu als een nieuwe opgave om iets te schrijven over de epistels in het jaarverloop. Daar ben ik nu gericht mee bezig. Het kan zijn dat daaruit een nieuw boek ontstaat.

Maar daarnaast is er iets anders voor mij belangrijk geworden in de laatste anderhalf, twee jaar. Bijna iedere week verschijnt er wel ergens een artikel – in kranten of tijdschriften – over het nieuwste hersenonderzoek. Deze artikelen gaan bijna allemaal in dezelfde richting, namelijk dat door het hersenonderzoek bewezen is, dat de hersenen een zelfstandig apparaat vormen dat de mens volledig bestuurt. Vanuit dit soort onderzoek

wordt gezegd: er bestaat helemaal geen vrijheid, de mens wordt bepaald door zijn hersenactiviteit, door neuronen die in zijn hersenen de boel in beweging brengen. Er is helemaal niet zoiets als een individualiteit daarachter. Ik meen dat we een houvast hebben, een mogelijkheid om hier tegenin te gaan en dat we ook in onze gemeenten aan dit probleem zouden moeten werken. Dat zou mijns inziens in de volgende twee, drie jaar een thema moeten zijn in de gemeenten. Wat zijn de menselijke hersenen, welke activiteiten zijn daarmee verbonden, wat zegt het nieuwste hersenonderzoek en wat zegt men vanuit geestelijk en religieus standpunt op deze vragen?

B. Baan: Zou dat niet allereerst een vraag zijn voor artsen en specialisten?

H-W. Schroeder: Ja, maar het gaat iedere mens aan. Wanneer ik mij bijvoorbeeld moet voorstellen: ik ben een religieus mens vanwege het feit dat ik religieuze neuronen heb in mijn hersenen. Dat gaat iedereen aan. Natuurlijk is het een vraag op een specialistisch vakgebied, maar er is toch een groot verschil of ik tegen mezelf zeg: ik ga vandaag naar de mensenwijdingsdienst omdat ik dat wil, of dat ik zeg: ik ga vandaag naar de mensenwijdingsdienst, omdat er in mijn hersenen neuronen zijn die dat willen. Daarover moeten wij spreken, natuurlijk met de hulp van eventueel ook antroposofische vakmensen die ons kunnen bijstaan. Zo hadden we kortgeleden in Stuttgart een conferentie met een hoogleraar, die specialist is op dit gebied, een hersenonderzoeker uit Göttingen en die heeft toen gezegd: "Kijk, wij hebben de hypothese van een 'Ik' niet nodig. We kunnen alles wat er in de mens gebeurt afleiden uit de hersenstructuren. Er is geen identiteit, er is helemaal geen 'Ik'." Toen trad dr. Kranich naar voren, een belangrijk natuuronderzoeker, goetheanist, vrije schoolleeraar en hij zei: "Wanneer ik ga zitten om te mediteren, dan ben ik mij er volledig van bewust, dat het

niet mijn hersenen zijn die mediteren. Dat moet ik echt zelf doen, mijn hersenen doen dat niet vanzelf. Ik ben mij er dan heel helder van bewust, dat er een activiteit uitgaat van mijn 'Ik' en nergens anders vandaan." Dat was een interessant moment. Ik denk dat er genoeg aanknopingspunten zijn om die zaak ook nog heel anders op te vatten. Het nieuwe boek van Pim van Lommel gaat ook in die richting.

B. Baan: Maar ook daar gaat het op dezelfde manier. Zodra dit initiatief genomen wordt door een cardioloog die heel goed weet waar hij over spreekt en schrijft, staan direct de neurologen op en zeggen: "Nee, er is helemaal geen activiteit die plaatsvindt buiten de hersenen om, als er een bijna-dood-ervaring optreedt." Een van deze neurologen zei: "Natuurlijk heeft Pim van Lommel gelijk als hij zegt: er is geen hersenactiviteit op de plaats waar men niets kan registreren. Maar er is activiteit op andere plaatsen in de hersenen als er een deel uitvalt en wij zullen die delen op den duur vinden."

H-W. Schroeder: Eens zal blijken wie de beste argumenten heeft. Natuurlijk moet je bekijken hoe de argumenten in elkaar passen en of het steekhoudend is wat de een of de ander zegt. Maar mij leek er in de uiteenzettingen van Van Lommel toch iets te zijn wat geschikt is om de naïeve opvatting, dat geestelijke activiteit uitsluitend van de hersenen uitgaat, te weerleggen. Hij zegt namelijk dat geestelijke activiteit in de hersenen gespiegeld wordt en dat is nu net een uitspraak die samenhangt met de antroposofie. De hersenen maken wel deel uit van de geestelijke werkzaamheid van de mens, maar alleen als spiegelorgaan. Dus niet als een apparaat dat de geestelijke activiteit oproept, maar dat deze spiegelt. En dat zal waarschijnlijk, denk ik dan, als men verder gaat met het onderzoek, het uiteindelijke resultaat van het onderzoek zijn, ook in de natuurwetenschap. Dat houdt me bezig en

ik geloof, dat we met dit thema moeten doorgaan. En dan boeit mij de laatste tijd het boek van Richard Dawkins, een Engelse hoogleraar, een evolutiebioloog die over 'godswaan' spreekt. Hij haalt in zijn boek een citaat aan, waarmee hij openlijk instemt: als een mens waanvoorstellingen heeft, noemt men dat schizofrenie, als groepen van mensen waanvoorstellingen hebben, dan noemt men dat religie. Op die manier wordt het religieuze leven opzijgeschoven in de hoek van de waanvoorstellingen, de hallucinatie, de inbeelding, de illusie. Dat moet ook onze aandacht hebben, denk ik. Ik hoop, dat er tijdens de grote internationale conferentie die wij willen organiseren in 2010 in Dortmund, ook zulke thema's aan de orde zullen komen in de werkgroepen.

Mensenlot

B. Baan: In de Nederlandse kranten staan veel bijdragen over religie en vormen van religie. Dat heeft soms tot gevolg dat het polariserend werkt. Hier en daar ontstaat de opvatting: eigenlijk is iedere soort van religie een polarisatie, want iedere vorm van religie verzet zich tegen een andere vorm. Wanneer de religies verdwenen zouden zijn, dan is er ook geen polarisatie meer.

H-W. Schroeder: Die laatste conclusie is natuurlijk verschrikkelijk naïef, want polarisatie heeft met de mens te maken, niet met religie. De mensen die de religie aanhangen polariseren, niet de religie zelf. Vele religies dragen de polarisatie in zich, het christendom op zichzelf echter niet. Wij zijn denk ik in de Christengemeenschap ook wel in een bijzondere positie, omdat wij de andere confessies over het algemeen erkennen. Wij zeggen niet: de katholieke kerk of de protestantse kerk is slecht of is van de duivel of betekent niets. Maar wij zeggen: de mensen die daartoe behoren en die dat werkelijk serieus nemen, die moeten dat rustig doen. Wij gaan de weg die wij voor ons zien. Wij weten dat die van betekenis is, maar daarom ontzeggen wij niet andere religies hun

betekenis en hun missie voor het lot van de mensheid.

B. Baan: Dus ook daar is het toverwoord: erkenning?

H-W. Schroeder: De erkenning van het lot. Het lot brengt een mens in de religieuze vorm die bij deze mens past en die hem verder kan brengen. Als de mens de weg gaat die het lot hem wijst, dan zal hij verder komen, misschien zelfs een andere religie vinden. Maar zelfs de wereldbeschouwelijke groeperingen waarbij men grote vraagtekens moet zetten, kunnen het menselijke lot verder brengen. Je hoeft helemaal geen negatieve gevoelens te hebben als iemand een andere wereldbeschouwing of religie aanhangt, onder de voorwaarde dat hij op de weg die hij gaat zich daar werkelijk innerlijk mee verbindt. Dan is het goed.

B. Baan: En geldt dat ook voor de meest radicale groeperingen, die aanspraak maken op de absolute waarheid?

H-W. Schroeder: Dat is natuurlijk het moeilijkste, maar je moet beseffen dat een mensenleven niet eindigt met de dood. Hoe ziet het er voor een mens, die geleefd heeft in een radicale islamitische groepering, uit na de dood? En het gaat nog verder: je zou je kunnen voorstellen dat zo iemand met grote verbijstering beleven moet in wat voor eenzijdigheid hij geleefd heeft. Daaruit kunnen voor een volgend leven impulsen ontstaan voor een positieve inbreng op aarde, opdat zulke extreme situaties niet meer optreden. Het heeft geen enkele zin om zulke mensen te overtuigen, of om ertegen te zijn. Je hebt echter een innerlijk perspectief nodig om je voor te stellen wat uit zo'n lotssituatie kan ontstaan in de toekomst. In de praktijk van het heden is het natuurlijk een groot probleem.

B. Baan: Dus het ziet er naar uit, dat u in goede hoop vertrouwt op de toekomst.

H-W. Schroeder: Ja, natuurlijk. Absoluut.

Eenheid in verscheidenheid – Verscheidenheid in eenheid

door Bastiaan Baan (geestelijke gemeente Zeist)

Gemeenschap in de zin van de bovenstaande titel, is pas mogelijk vanaf Pinksteren, het geboorteuur van de nieuwe gemeenschap. Het eerste Pinksterfeest, zoals het beschreven wordt in de Handelingen der apostelen, is een momentane verwerkelijking van wat eens in de toekomst dagelijkse werkelijkheid kan en moet worden. Een priestercollega in Duitsland drukte dat toekomstbeeld eens uit met de woorden: 'Pfungsten geschieht – und dann zieht es sich wieder in die Zukunft zurück...' Pinksteren voltrekt zich – en daarna trekt het zich weer terug in de toekomst. Kortom, dit nog maar nauwelijks begrepen feest is grotendeels toekomstmuziek.

Oer-atoom

Zelfs in het oorspronkelijke Pinksterfeest duurt de toestand van eenheid in verscheidenheid maar kort. Nog maar net heeft elk van de apostelen, boven zichzelf uitgetild, zijn eigen unieke bijdrage aan de gemeenschap gegeven, of deze gemeenschap valt uiteen. Petrus en Johannes worden gevangen gezet, de christenen worden vervolgd en gezeseld – en van eendracht is niets meer te merken. Integendeel: wanneer je de wegen van de gemeenschapsvorming door de Handelingen heen volgt, herken je, dat overal verdeeldheid (Grieks *schisma*) ontstaat. 'Onder de bevolking van de stad ont-

'Bijeenkomst', Han Mes (1994). Uit: Han Mes – over werk en ontwikkeling

stond verdeeldheid: een deel hield het met de joden, een ander deel met de apostelen.' (Hand. 14). Maar ook in de apostelkring zelf ontstaan tegenstellingen, die tot scheiding leiden: terwijl Petrus en Barnabas geen gemeenschappelijk maal met de 'heidenen' willen houden, volgen Paulus en Silas eigen wegen. 'En er ontstond verbittering tussen hen, zodat zij uit elkaar gingen.' (Hand.15). Het toekomstbeeld van eenheid in verscheidenheid maakt al snel plaats voor het beeld van versplintering, van eenzaamheid in verdeeldheid.

In dit stadium bevinden we ons nog steeds. Pinksteren ligt ver achter ons, Philadelphia (de toekomstige cultuur van de broederlijke) ligt voor ons. In deze toestand, waarin ieder op zichzelf is teruggeworpen, kan echter de kiem van een nieuwe gemeenschapsvorm ontstaan: de individuele vrijheid – ook wel eens 'het sociale oer-atoom' genoemd. Een kiem is per definitie onooglijk klein. Daarom is het niet gemakkelijk om, temidden van talloze dwaalwegen in gemeenschapsvorming, de vormen te herkennen die iets voor de toekomst beloven: vormen waarin gemeenschappelijkheid en vrijheid beide tot hun recht komen.

Overall, waar een betrekkelijke waarheid wordt verabsoluteerd en ten koste van andere opvattingen gaat, is de vrijheid in het geding. In het steekspel van de vrije meningsuiting zien we tegenwoordig maar al te vaak, dat een standpunten wordt gepresenteerd als de ultieme waarheid die elke andere benadering uitsluit. Wie zo polariseert, bewerkstelligt het tegendeel van gemeenschap en van vrijheid. Dat is het destructieve principe, dat door Heinrich Heine eens gekscherend vertolkt werd met de woorden: 'Und willst du nicht mein Bruder sein, so schlag ich dir den Schädel ein ...!'

Stad van licht

Voor het bevatten van de waarheid is er meer dan één standpunt nodig. Vanouds wist men, dat de waarheid vanuit twaalf

verschillende blikrichtingen kan worden herkend; elk van de twaalf bevat een deel van de waarheid. Dat is bijvoorbeeld de reden dat Jezus Christus twaalf discipelen (ieder met een heel eigen standpunt) om zich heen verzamelt. In elk van de twaalf moet gaandeweg de noodzakelijke zelfkennis ontstaan: ik kan slechts een deel van de werkelijkheid van Hem, die in ons midden staat, bevatten. Christus zelf erkent diegene als Zijn broeder, die de andere mensen als zijn broeders erkent. De waarheid ligt ook hier 'in het midden'. Dit principe geldt meer dan ooit voor onze tijd. In een totaal verdeelde wereld is het dringend nodig om de andersdenkende in zijn waarde te laten, om hem als een broeder te erkennen. Ik betrap mijzelf en anderen, die de vrijheid hoog in het vaandel hebben, er wel eens op, dat we een 'ja-maar-vrijheid' hanteren. Hoe vaak gaan we bij de beoordeling van de andere mensen en gemeenschappen niet uit van ongeschreven normen en voorstellingen, in plaats van de ander werkelijk vrij te laten! We denken dat we de andersdenkende vrij laten... maar we verwachten wel, dat hij of zij zich aan bepaalde vormen, normen en waarden houdt. Zelfs al zouden we dat willen: in onze complexe wereld, waar groepen met totaal verschillende patronen van normen en waarden naast elkaar moeten leven, is dat niet mogelijk. Wanneer je met dit gegeven realistisch omgaat, laat je de andersdenkende 'in zijn waarde'.

Vaak lijkt het erop, alsof het ideaal van een wereld, waarin mensen elkaar in hun waarde laten en eenheid in verscheidenheid verwerkelijkt wordt, onbereikbaar ver weg ligt. Nog vaker krijg je de indruk, dat mensen moedeloos worden, omdat ze de indruk hebben dat alle pogingen tevergeefs zijn, omdat ze beperkt blijven tot onooglijk kleine gemeenschappen! Wanneer zelfs in zulke gemeenschappen antisociale neigingen de kop opsteken en het sociale weefsel uiteen rafelt, lijkt het vaak alsof alle moeite tevergeefs is geweest.

Er is echter een gebied, waar dit toekomstideaal van eenheid in verscheidenheid al volle werkelijkheid is geworden. In de talloze bijna-dood-ervaringen, die sinds de jaren '70 van de vorige eeuw zijn beschreven, vinden we een aantal ooggetuigenverslagen van mensen, die in de wereld van de gestorvenen 'de stad van licht' mochten aanschouwen: een gebied in de geest waar gestorvenen vertoeven, die in volmaakte vrede met elkaar leven. Sommigen, die deze ervaring konden terugvertellen, spreken van een paradijs, anderen van het Hemelse Jeruzalem. In al deze verschillende beschrijvingen is echter het overeenkomstige, dat

Wereldbewustzijn

door Maarten de Gans (geestelijke in Buenos Aires, bewindsdrager Zuid Amerika)

Al een aantal jaren hebben wij hier als gezin de vreugde om vakantie te houden in een heerlijk huis dichtbij de Atlantische Oceaan, ten zuiden van Buenos Aires. Deze mogelijkheid is een geschenk van een gemeentelid, bezitster van deze ruime woning, waar we echt van zijn gaan houden. Gedurende de dag en met anderen samen is het niet moeilijk om van dit huis te genieten. Maar er gebeurt iets bijzonders, elke keer als ik me in een van de kamers terugtrek om de innerlijke stilte te zoeken. Want in de dan ook uiterlijke stilte begin ik in het dak boven mijn hoofd het onophoudelijke knagen van houtwormen te horen. Dit merkte ik al vijf jaar geleden; nu was het zeer veel luider dan destijds... Een heerlijk huis, dat langzamerhand wordt opgegeten. Als je niet stil wordt, kun je nog steeds vermijden het te horen: een beeld van ons aardehuis en onze situatie met de 'ecologie' (*oikos* (gr.) = huis). In dit jaar zal ik, als alles goed gaat, tenminste zestien keer in een vliegtuig stappen. Elke keer de pijnlijke, wekkende vraag: heiligt het doel de middelen? Eén van de zeer weinige grotere, serieus werkende ecologi-

de 'toekomstmuziek' van een gemeenschap van eenheid in verscheidenheid in de wereld van de gestorvenen al verwerkelijk is.

Dag Hammarskjöld, de tweede leider van de Verenigde Naties, heeft in zijn dagboeken eens geschreven: 'Trouw zijn aan de toekomst, zelfs als het alleen maar betekent: Se préparer à bien mourir.' Als we de bijna-dood-ervaringen mogen geloven, is dit de meest realistische, spiritueel-realistische instelling waarmee we in het leven kunnen staan: zelfs al bestaat trouw aan de toekomst alleen maar uit de voorbereiding op het levenseinde.

sche boerderijen rond Buenos Aires is onze 'Chozas'. We proberen zelfs biologisch-dynamisch te zijn. Maar hoeveel mensen stappen elke week in hun auto en vervuilen de lucht, om deze boerderij te helpen voortbestaan? Iedereen die probeert een 'wereldbewustzijn' te hebben, ervaart smartelijk het ter beschikking staande nieuws niet te kunnen bevatten. Dat noemen de Nederlanders tegenwoordig 'overkill aan informatie'. Toch hebben we veel informatie nodig om tenminste iets te weten... en te voelen... Hoewel juist het gevoel gemakkelijk afgestompt raakt door de onverteerbare hoeveelheid van probleemvolle informatie. Maar toch lijkt het gevoel essentieel om een wereldbewustzijn te verwerven. Meevoelend met de toenemende marginalisatie van grote delen van de wereldbevolking, honger, armoede, gewelddadigheid, onderdrukking, kindermisbruik, discriminatie, en wát elke lezer nog wil toevoegen. Ook gevoelsgedragen voorstellingen, innerlijke beelden, kunnen helpen. Misschien het meest bekende: de zon, die altijd ergens aan het opgaan is, en wel 'over goeden en kwa-

den', maakt van de aarde een eenheid. Een moderne versie hiervan zijn de prachtige satelietfoto's van onze tere, blauwe planeet, de aarde, die in steeds nieuwe varianten op internet circuleren.

Bepaalde provocerende gedachten die wereldproblemen samenvatten, kunnen ook wereldbewustzijn wekken. Bijvoorbeeld: indien politici van alle kleuren en in de hele wereld zouden ophouden om als papegaaien te herhalen, dat de economie slechts gezond wordt indien zij "groeit".... en, integendeel, het groeiende kankerzwell-karakter van de huidige economie die de aarde opeet zouden beschrijven. Of, indien ingezien zou worden, dat de meeste brandhaarden in de wereld – Colombia en Afghanistan voorop – veroorzaakt of in stand worden gehouden door de illegale drugshandel en een wereldwijde vrijgave van deze handel de enige verstandige oplossing is...

Tot hier toe beschreef ik meer uiterlijke dingen, die natuurlijk tot in het oneindige kunnen worden voortgezet, en gelukkig ook voortgezet worden, wereldwijd toegankelijk, door kundige en geëngageerde mensen. Maar hoe is het innerlijke aspect, religieus vooral ook, hetgeen toch vooral met onze diepere wil samenhangt? Ik meen dat we daar misschien wel de grootste inspanning nodig hebben, indien we tenminste het religieuze serieus willen blijven nemen als de ons mensen transformerende kracht. In deze richting: sinds op Goede Vrijdag het bloed van het kruis stroomde en door het aardewezen werd opgenomen en daarna op Stille Zaterdag ook de hostie van het lichaam van Christus, begon Hij de aarde tot

'Opstanding', Fresco uit Saint Quirze de Predet (11e eeuw). Diocesaan Museum Solsonna

Zijn lichaam te maken. Hij is – leeft – lijdt in alles wat er met de mensen en de aarde gebeurt.

En Hij kwam 'niet voor de rechtvaardigen, maar voor de zondaars'. En 'zondaars' zijn we natuurlijk allemaal, om te beginnen in de ecologische zin zoals aan het begin gezegd. Als we dit echt serieus nemen, wordt alles anders en komt Hij nu, juist nu, dichterbij ons dan wellicht ooit in de geschiedenis. 'Wereldbewustzijn' in een omvattende zin (naar binnen toe, in denken, voelen en willen, én naar buiten toe) kan steeds meer een Christus-ervaring worden.